

Podoby spracovania jednej autorskej rozprávky (porovnanie knižného a divadelného spracovania rozprávky)

Eva Vitězová

Different forms of one fairy tale (comparison of a literary and theatrical version of one fairy tale)

Abstract

This study deals with the comparison of a literary and theatrical version of the fairy tale *The Four Elves and the Fairy* written by Ján Uličiansky. Ján Uličiansky is a contemporary Slovak author who is not only writing texts for children and youth but he is also a playwright and a radio dramaturge. The interpretation of the author's fairy tale offers two views on the same text that has various sign forms, since the text was also adapted for theatre. Such a view on the above mentioned two forms of one text offers the reader different parallels that are elaborated on in this study.

Keywords: fairy tale; theater performance; text; Uličiansky; interpretation

Kľúčové slová: rozprávka; divadelné predstavenie; text; Uličiansky; interpretácia

Subject-Affiliation in New CEEOL: Language and Literature – Studies of Literature – Slovakian Literature

DOI: 10.36007/eruedu.2020.2.102-107

Všestranný autor Ján Uličiansky v súčasnosti pôsobí najmä ako rozprávkar, dramatik, rozhlasový dramaturg a profesor na Divadelnej fakulte VŠMU v Bratislave. Patrí medzi popredných slovenských autorov modernej autorskej rozprávky na Slovensku. Autorovou prvotinou v oblasti tvorby pre deti bola kniha *Adelka Zvončeková*, nasledovala kniha *Nedeľa* (1987) a *Snehuliacke ostrovy* (1990), *Máme Emu* (1993), *Veverička Veronka* (1996), *Drak Plamienok* (2000), *Pán Prváčik* (2002), *Podivuhodné príbehy siedmich morí* (2003), *Čarovný chlapec* (2005), *Kocúr na kolieskových korčuliach* (2006), *Rozprávky z palety* (2007, spoluautor Peter Pálik) *Veveričky* (2008), *Malá princezná* (2009), *Štyria škriatkovia a víla* (2009), *Analfabeta Negramotná* (2011), *Tajomstvo čierneho dvora* (2012), *Leonardo, kocúr z ulice* (2013). Jeho rozprávky v typológii rozprávok zaraďujeme medzi realistické rozprávky, teda také, v ktorých sú motívy prevzaté zo súčasného života, prispôbené rozprávkovému žánru, pochopené humorne, satiricky, alebo umocňujú sociálny aspekt. Uličianskeho rozprávky sú pravidelne oceňované v súťaži Najkrajšie a Najlepšie knihy (jarí, leta, jesene, zimy), ktorú organizuje medzinárodný dom umenia

pre deti Bibiana a slovenská sekcia IBBY. Knižka Snehuliacke ostrovy mu priniesla zápis na Čestnú listinu IBBY (1992). Za tvorbu pre deti a mládež získal cenu Trojruža 1998. V roku 2004 bol nominovaný na Cenu Hansa Christiana Andersena. Za knihu Pán Prváčik bol opäť zapísaný na Čestnú listinu IBBY. Okre ocenení za rozprávkovú tvorbu autor získal množstvo ocenení aj v oblasti bábkového divadla, rozhlasovej a divadelnej tvorby.

Do literatúry pre deti a mládež prispieva Ján Uličiansky svojou tvorbou nielen množstvom napísaných kníh, ale najmä ich hodnotou. Deti vníma ako rovnocenných partnerov, v rozprávkach zobrazuje starosti detí i dospelých. Podľa Beáty Panákovovej „Ján Uličiansky rozumie, že deti sa stretávajú s rovnako závažnými životnými otázkami ako dospelí. A dobre vie, aké dôležité je podať im láskyplne ruku a viesť ich nielen labyrintom literatúry, ale práve tak aj zložitými cestami života“ (Panáková 2012, 31). V dielach Jána Uličianskeho je ústredným motívom realita, aktuálne problémy spoločnosti, smútok a radosti detí i dospelých. Nedokonalosti dnešnej doby a ľudí dáva potom do kontrastu so zázračnom každodennosťou a s hľadaním skutočných hodnôt. Do rozprávkových postáv často štylizuje modely ľudských charakterov a vlastností. Jadro Uličianskeho rozprávok tvorí teda realita, každodennosť, doplnená fantazijnosťou, imaginatívnosťou, hravosťou a parodickosťou. Charakteristickou črtou Uličianskeho diel, a to nielen prozaických, ale aj dramatických, je „rezignácia na akčný príbeh“. Podľa slov Zuzany Stanislavovej „nie je pre jeho rozprávky charakteristická hlučná akčnosť, ale skôr latentné znepokojenie nad vyrácaním sa tých príznakov, ktoré modelujú humánny a etický rozmer života“ (Stanislavová 2005, 20). Ďalším špecifikom, s ktorým sa stretávame vo väčšine autorových rozprávok, je intertextualita, medzitekstové nadväzovanie. V dielach Jána Uličianskeho často nájdeme aj ekologický aspekt. Vzťah k prírode autor preniesol už do diela Veverička Veronka (v jej rozšírenom vydaní Veveričky), do knihy Drak Plamienok a nakoniec aj do knihy Štyria škriatkovia a víla. To, že Ján Uličiansky pôsobí ako prozaik, rozhlasový dramaturg i divadelný režisér a autor divadelných hier pre deti, sa odzrkadľuje i v jeho tvorbe. Mnohé zo svojich rozprávok pretransformoval do podoby rozhlasových alebo divadelných hier. Sám autor priznáva: „Často (a rád) jeden a ten istý námiet transformujem, napríklad, z podoby rozhlasového večerníčka do kníh a odtiaľ zasa, povedzme, do formy divadelného muzikálu“ (Uličiansky 2012, internetový prameň).

Interpretácia autorskej rozprávky Štyria škriatkovia a víla

Kniha Štyria škriatkovia a víla bola vydaná v roku 2009 vo vydavateľstve PERFEKT. Knihu ilustroval Peter Uchnár. Táto publikácia vyniká spomedzi ostatných Uličianskeho diel hneď niekoľkými črtami. Podľa Petra Naščáka „na rozdiel od predošlých kníh tu autor využil klasický rozprávko-fantazijný časopriestor“ (Naščák 2012a, 48). Aj podľa Ľubice Kepštovej sa kniha žánrovo vymyká spomedzi doterajšej Uličianskeho tvorby pre deti (Kepštová 2010, 50). Peter Naščák ďalej konštatuje: „... (pozitívny) vplyv ľudovej rozprávky sa tu nedá poprieť (napr. podobnosť Pikola, Venta, Freda a Solária, zosobňujúcich ročné obdobia, s dvanástimi mesiacikmi,

ale aj celková kompozícia sujetu)“ (Naščák 2012, 47). Uličiansky vo svojich dielach často narába s intertextualitou a alúziou. Tento raz sa však inšpiroval nie literárnym, ale hudobným dielom Antona Vivaldiho (Štyri ročné obdobia). Okrem vplyvu ľudovej rozprávky a inšpirácie Vivaldiho dielom v rozprávke nachádzame aj odkaz na televíznu rozprávku Mrázik, a to v rozhovore chamtivej žaby a víly Vivy: „Kva! Kva! Malá? Čo chceš? Je ti zima, dievčička?!“ (Uličiansky 2009, 30).

Autor – rozprávač nezainteresovane rozvíja príbeh štyroch sezónnych škriatkov, nežnej víly a po moci bažiackej žaby. Ako vševediaci rozprávač opisuje myslenie, správanie i konanie všetkých postáv. Mená literárnych postáv sú tvorené prostredníctvom „nomenomen“ (meno je znamením). V literatúre sa nomenomen využíva na vyjadrenie charakterových vlastností literárnych postáv. Pôvod mien hlavných protagonistov nachádzame v taliančine. Meno jarného škriatka Pikola (piccolo) v preklade znamená malý, meno letného škriatka Solária (solar) znamená slnečný, meno jesenného škriatka Vento (vento) znamená vietor a meno zimného škriatka Freda (freddo) znamená studený. Rovnako meno víly Vivy (vive – život) a meno žaby Futury (futura – budúcnosť) majú svoj pôvod v taliančine. „Viva pripomína život; meno jarného Pikola evokuje malé jarné zázraky – začínajúci život, mláďatká; meno letného Solária sa spája so slnkom; jesenný Vento pripomína veterné počasie; meno zimného škriatka Freda etymologicky vychádza z chladu; žaba Futura má svoje meno odvodené od predpovedania budúcnosti“ (Vráblová 2010, 5). Príbeh sa rozvíja pri starom dube, ktorý by sa mohol stať jeho rozprávačom. Štyria škriatkovia si pri ňom dlhé roky odovzdávali hracu skrinku – skrinku štyroch ročných období. Podľa toho, ktorý z bratov mal pri sebe skrinku, hrala jarná, letná, jesenná alebo zimná melódia. Zimný škriatok Fredo si svoju zimnú melódiu užíval výnimočne dlho a nielen jarný škriatok Pikolo sa nemohol dočkať svojho obľúbeného ročného obdobia. Netrpezlivosť prinútila aj jeho dobrú priateľku vílu Vivu vyjsť zo svojho úkrytu a zistiť, prečo ešte neprišla jar. Pri starom dube privolala žabu Futuru, ktorú považovala za priateľku a múdru veštkyňu. Namiesto pomoci sa stará žaba rozhodla zosnovať ľstivý a zákerný plán. Vílinu dobrosrdečnosť a dôverčivosť sa rozhodne využiť pre vlastné obohatenie.

„Čo budeme robiť?“ spýtala sa víla s nádejou, že jej stará Futura nejako poradí. Tá hneď dostala nápad, ale aký, to víle neprezradila“ (Uličiansky 2009, 10).

Žaba posielala bosú a premrznutú vílu hľadať zimného škriatka s predpokladom, že sa natoľko započúval do svojej zimnej melódie, až zabudol, že je čas odovzdať ju bratovi. Víla nakoniec jeho domček nájde a zistí, že Fredo sa naozaj len tak vzdal hracej skrinky nehodlá. V rozhovore víly Vivy so škriatkom Fredom sa odkrýva vzťah víly s jarným škriatkom.

„Aj ja ho veľmi túžim vidieť. Nechápeš?! Sme viac, než len priatelia,“ povedala mu so slzami v očiach“ (Uličiansky 2009, 14).

V zimnom škriatkovi sa ozýva žiarlivosť a súhlasí, že hracu skrinku víle odovzdá, ak mu zatancuje tak, ako tancuje pre jeho brata Pikola. Fredo bol vílou očarený a spokojne zaspal v hojdacom kresle. To víla využije a odnesie skrinku štyroch ročných období k starému dubu. Fredo sa v stretnutí s vílou predstavil ako chladný, samofúby, žiarlivý a ľahostajný škriatok, čo malo v príbehu nemalé následky. Po tom, čo sa víla objavila so skrinkou pri dube, žaba Futura ju o ňu ľahko obrala (napriek

dobrému viliemu úmyslu zaniest' skrinku Pikolovi).

„Najradšej by som ju dala rovno Pikolovi.“

„Akurát! Čo ťa je po ňom? Máme skrinku? Máme!“ (Uličiansky 2009, 16).

Keď víla Viva odhalila Futurine úmysly, bolo už neskoro. Žaba chcela meniť počasie podľa toho, ako sa jej zachce, prípadne podľa želania toho, kto jej dobre zaplatí. V prírode tak mal nastať chaos a hrozila doslova prírodná katastrofa. Žaba Futura predstavuje súčasnú filozofiu spoločnosti – využiť všetky možné prostriedky na vlastné obohatenie sa. Žaba doslova žiada poplatok za výber počasia „podľa chuti“. Túži však najmä po moci. Nazýva sa ministerkou počasia, profesorkou Futurou, generálnou riaditeľkou.

„Kva! Kva! Malá? Čo chceš? Je ti zima, dievčička? Kva! Kva! Máš centíky? Zadarmo to nebude! Jarný šuplík otvorím len za masťný poplatok“ (Uličiansky 2009, 30).

„Počuli ste, ministerka štyroch ročných období!“

„A tiež meteorologický ústav! A keď chcem, budem vlastniť aj akadémiu sezónnych vied! Už nijaká predpovedná rosnička! Profesorka Futura, prosím!“ ozývalo sa zhora ďalej“ (Uličiansky 2009, 31).

Viline výčitky žaba Futura otočila proti nej, keď jej povedala, že ona sama skrinku ukradla škriatkovi Fredovi. Tak po Fredovej samolúbosti aj Vivino (síce dobromyseľné) mierne naivné a príliš dôverčivé správanie sa stalo príčinou situácie, ktorá mohla dospieť v prírodnú katastrofu. Víla sa rozhodne hľadať pomoc u svojho priateľa Pikola. Ten, hoci sa najskôr zhrozí nad vzniknutou situáciou, dokáže vilino počínanie pochopiť.

„Nuž... tí, čo nikdy nemali v srdci ani stopu po falši a pretváрке, nedokážu odhadnúť, čo všetko sa môže skrývať v duši ich domnelých priateľov“ (Uličiansky 2009, 20).

Spoločne vyhľadali pomoc Pikolovho brata Solária. Spoliehali sa na jeho múdrosť. Letný škriatok dobre odhadol situáciu a ako jediné východisko z nej videl spojenie síl všetkých škriatkov.

„Bolo mu totiž jasné, že ak prestanú platiť prírodné zákony, nebude už platné vôbec nič. Ich starý dub si za svojich tisíc rokov určite pamätal na časy, keď sa uprostred leta strhla studená búrka a celá zem sa pokryla ľadovými krúpami. Boli však aj zimy, keď z neba nespádla ani jediná snehová vločka a pôda bola potom na jar taká vyschnutá, že nemala síl vydať zo seba jediný živý klíček. Nikdy však nebolo tak, aby to, čo patrí celej prírode, bolo v rukách jediného tvora, navyše takého hlúpeho a zlého ako Futura“ (Uličiansky 2009, 25).

Z rozprávania jesenného škriatka Venta sa dozvedáme, že starý dub už je dlhší čas na konci so silami a postupne sa s ním budú musieť rozlúčiť.

„Dub?! Quercusrobur, tisícročný samotár... Obávam sa, že nás čoskoro opustí. Keď som sa mu minulú jeseň hral s konármi, len to tak v ňom prašťalo. Aj slabý závan vetra ho môže zvaliť“ (Uličiansky 2009, 27).

Keď bratia navštívili posledného brata, zimného škriatka Freda, ten oľutoval svoje skutky a bolo mu odpustené. Dôležitejšia než výčitky je súdržnosť bratov, spojenie síl proti zlu. Po príchode k starému dubu chceli škriatkovia žabu prekvapiť a tak premôcť. Víla Viva ju privolala. Futurino vydieranie vyprovokovalo jarného

škriatka natoľko, že vyšiel z úkrytu. Po ňom už vyšli aj jeho bratia a nastal boj dobra (škriatkov šplhajúcich sa po dube) so zlom v podobe ľstivej žaby. Keď sa chcela žaba sezónnych škriatkov zbaviť privolaním silného jesenného vetra, starému dubu začali praskať konáre. Predzvesť konca starého dubu sa naplína. Dub spadol a rozpučil aj žabu.

„*Nedostanete ma, ani keby som mala vyvrátiť ten dub z koreňov!*“ (Uličiansky 2009, 32).

„*Kva! Kva! Pomoc! Quercusrobur ma rozpučil... Kvááá!*“ (Uličiansky 2009, 34).

Spolu so žabou a škriatkami padala dolu aj hracia skrinka, ktorú sa rozhodol zachrániť odvážny Pikolo. Boj o zachovanie zákonov prírody prežili v zdraví všetci okrem dtarého dubu a žaby.

„*Áno, zlá Futura je potrestaná,*“ povedal vážne Vento. „*Je mi však ľúto, že na to doplatil aj náš starý dobrý dub. Pozrite sa, ako ticho leží... Dajme si dolu škriatkovské čiapky, bratia, a uctíme si jeho pamiatku!*“ (Uličiansky 2009, 34).

Pribeh sa končí opisom šťastných chvíľ Pikola a víly Vivy na jarnej lúke. Rovnováha v prírode bola zachovaná vďaka bratskej súdržnosti a čistej láske, ktorá bola sprievodcom celej rozprávky. Autor v závere rozprávky prostredníctvom krátkej básne načrtáva ďalší osud protagonistov. Víla pôjde pred oltár, škriatkovia sa budú ďalej stretávať a vymieňať si hraciú skrinku, len už nie pri starom dube. Z duba bude stôl, posteľ, lavica pre priateľov.

Ako sme na začiatku naznačili, rozprávka sa žánrovo líši od ostatných Uličianskeho diel. Napriek tomu v nej zostali prítomné charakteristické črty jeho tvorby. Nielen intertextualita v podobe nadväznosti na hudobné dielo A. Vivaldiho a tvorba mien hlavných protagonistov prostredníctvom slovej hry sú toho dôkazom. Autor prostredníctvom vlastností a konania žaby Futury opisuje súčasnú filozofiu spoločnosti. V Uličianskeho rozprávkach sa malý čitateľ mnohokrát stretáva s motiváciou k prekročeniu vlastných hraníc a rozšíreniu svojich poznatkov. V tomto prípade je tomu tak napríklad prostredníctvom tisícročného dubu, pri ktorom autor uvádza aj jeho latinský názov quercusrobur. Autor v rozprávke postavil ľudské vlastnosti ako chamtivosť, samofúbosť a ziskuchtivosť do kontrastu s čestnosťou, láskou a dobrom. Stále prítomná láska víly Vivy a jarného škriatka Pikola spolu s kamarátstvom a súdržnosťou bratov – škriatkov dokážu nakoniec poraziť chamtivosť a zlosť v podobe zlej žaby Futury, a tak sa rozprávka môže skončiť šťastne s typicky rozprávkovým svadobným záverom.

Divadelné predstavenie Štyria škriatkovia a víla

Rozprávka štyria škriatkovia a víla bola spracovaná aj dramaticky. Premiéra Štyroch škriatkov a víly v košickom divadle bola spojená s „krstom“ rovnomennej rozprávkovej knihy. Divadelnú premiéru mala 31. 1. 2010 v Štátnom divadle v Košiciach. Tvorcami divadelného prevedenia rozprávky boli autor Ján Uličiansky ako režisér a dramaturgiu zabezpečil Martin Gadzík. Predstavenie bolo kombináciou hudby, slova a tanca. V inscenácii dominovala hudba A. Vivaldiho – Štyri ročné obdobia,

pričom autorom textov piesní bol opäť Ján Uličiansky. Príbeh na javisku vizuálne podporili aj kostými v štýle klasicizmu navrhnuté Evou Farkašovou – nadväzovali na dobu, v ktorej žil Vivaldi. Podľa A. Mitrovej „pôsobili veľmi príťažlivo, atypicky škriatkovsky, skôr vznešene, kráľovsky rozprávkovo“ (Mitrová 2010, 53).

Príbeh o štyroch škriatkoch bol na javisku stvárnený aj tanečno-baletnými pasážami. V pokojnejších scénach, kde chýbala akčnosť a dynamickosť v príbehu, preberá hlavnú úlohu hudobný sprievod a výtvarné poňatie príbehu. V divadelnom prostredí si jarný škriatok Pikolo pomohol pri naháňačke so žabou Futurou netradičnou rekvizitou – mopedom, ktorý predstavoval prvok budúcnosti v deji. Uličiansky ako skúsený dramatik v hre využil niekoľkokrát aj priamy kontakt hercov s divákom, čo je pre divadlo pre deti typické (naháňačka škriatkov, víly, žaby a jej služobníčok v hľadisku).

Ján Uličiansky zápletku a dejové rozvíjanie rozprávky ponechal v divadelnom prevedení príbehu v rovnakej podobe ako v knihe. Príbeh podfarbovala hudba z dielne Vivaldiho, obohatená o texty Jána Uličianskeho a v niektorých pasážach zmodernizovaná. V divadelnom prevedení pribudlo niekoľko vedľajších postáv (ako napríklad Futurine spoločníčky), a to najmä počas tanečných vystúpení. Čarovnú atmosféru dotvárali kostýmy a scenéria v divadle. Uličiansky ako režisér doplnil divadelné predstavenie o presahy modernej kultúry do klasického rozprávkového deja – najmä rekvizitami (napríklad vyššie spomínaný moped). Námet a dej rozprávky však zostal rovnaký, rovnako pekný, čarovný, rozprávkový.

Literatúra

Mitrová, Adela: (2010): Môže za snehovú kalamitu v Košiciach Ján Uličiansky? *BIBIANA, revue o umení pre deti a mládež*, roč. 17, č. 1, 53-57.

Naščák, Peter (2012a): Podoby súčasnej autorskej rozprávky. *BIBIANA, revue o umení pre deti a mládež*, roč. 19, č. 3, 46-50.

Naščák, Peter (2012b): Variácie súčasnej autorskej rozprávky. In: *Hodnoty súčasnej slovenskej literatúry pre deti a mládež*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 36-41.

Panáková, Beáta (2012): Písanie s porozumením. *BIBIANA, revue o umení pre deti a mládež*, roč. 19, č. 4, 28-31.

Stanislavová, Zuzana a kol. (2010): *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava: Literárne informačné centrum.

Stanislavová, Zuzana (2005): Otváranie očí (K životnému jubileu Jána Uličianskeho). *BIBIANA, revue o umení pre deti a mládež*, roč. 12, č. 4, 18-21.

Uličiansky, Ján (2012): Autor knihy Malá princezná. In: *Listovani: cyklus scénických čtení*. [online] [2015-02-26] Dostupné na internete: <http://www.listovani.cz/clanky-listovani/rozhovory/item/jan-uliciansky.html>

Uličiansky, Ján (2009): *Štyria škriatkovia a víla*. Bratislava: Perfekt.

Vráblová, Timotea (2010): Knižné víly a ďalšie bytosti. *Knižná revue*. [online], roč. 20, č. 8, 5. [2015-04-03] Dostupné na internete: <http://www.litcentrum.sk/pdf-archiv-kniznej-revue>